

INSTITUȚIONALIZAREA AFACERILOR COMERCIALE ÎN ORAȘUL-PORT ODESA (1794-1854)

Andrei EMILCIUC

Catedra Istorie Universală

In this article we examine the process of institutionalization of commercial affairs in Odessa, a Russian port on the shores of the Black Sea. The main attention is given to the juridical and legislative aspects of the problem. We endeavor to show a comparative perspective on the evolution of commercial institutions in Odessa, with respect to other cities of Russian Empire. Our conclusion is that Odessa benefited not only from legal possibilities, but also by special dispositions, which granted it the right of establishing commercial institutions within the city. This was undoubtedly the result of the expectations the imperial government invested in this seaport. On the other hand, this fact contributed to the commercial prosperity of Odessa, and its affirmation as a seaport of European importance.

Un element-cheie în dezvoltarea comerțului pe principii capitaliste în perioada dintre medieval și modern l-a reprezentat instituția comercială*. Reprezentând rezultatul concentrării capitalului comercial, aceasta a stat la baza saltului calitativ în evoluția practicilor comerciale.

În articolul de față ne propunem să analizăm în ce măsură instituționalizarea afacerilor comerciale din orașul-port Odesa a contribuit la dezvoltarea acestui debușeu al guberniilor din sud-vestul Imperiului Rus. Cadrul cronologic își are ca limită inferioară anul întemeierii acestui oraș-port, iar cea superioară anul izbucnirii Războiului Crimeii (1853-1856), care a dus cu sine o reconsiderare totală a sistemului social-politic și economic în Rusia.

În plan istoriografic, este necesar a preciza că tematica abordată în acest articol nu este nouă. Ținem a aminti de monografia istoricului rus A.E. Șepelev [1], care reprezintă o lucrare fundamentală pentru înțelegerea procesului de constituire a companiilor pe acțiuni în Imperiul Rus. Cu toate acestea, abordarea mult generalizată a autorului îl lipsește pe cititor de o perspectivă mai aprofundată și particulară asupra subiectului. Cât privește orașul-port Odesa, au fost efectuate anumite cercetări care au acoperit însă doar unele aspecte ale problemei în cauză [2]. De aceea considerăm că există necesitatea unei abordări mai profunde a problemei în cauză.

Legislația Imperiului Rus de până de la sfârșitul secolului al XVIII-lea era carentă la capitolul instituții comerciale. Singura excepție a reprezentat-o legea adoptată încă în anul 1721 conform căreia în toate orașele-porturi mari urmau să fie instituite burse comerciale de mărfuri [3]. Cu toate acestea, în imperiu funcționa doar o singură bursă, cea de la Petersburg. De aceea deschiderea la 30 octombrie 1796 a unei noi burse în Odesa a reprezentat un moment de o importanță majoră, chiar dacă instituirea acesteia nu a avut un caracter obiectiv, ci doar de intenție. Dovadă este și faptul că bursa a fost inaugurată, la dispoziția lui F.P. de Wollant, în casa funcționarului civil de clasa a VIII-a Dofine [4], un loc de altfel total nepotrivit pentru așa o instituție.

Lipsa unor prevederi în ceea ce privește asocierea capitalurilor de afaceri determina necesitatea unor dispoziții cu caracter special în acest sens. Astfel, în octombrie 1801, Colegiul de Comerț a studiat posibilitatea instituirii în Odesa a unei companii comerciale din resursele vistieriei [5], lucru ce putea însă aduce mari prejudicii capitalului privat din cauza concurenței neegale pe care ar fi creat-o aceasta. La sfârșitul anului 1801, negustorul Furnie împreună cu bancherul Jom din Livorno au reușit să obțină o dispoziție imperială specială pentru a putea institui prima casă de comerț din Odesa cu un capital statutar de 300 mii ruble bancnote. În anul următor, baronul Bezner a deschis în Odesa un oficiu pentru comercializarea produselor manufacturiere din străinătate cu un capital statutar de 600 mii de cervoneți [6]. Aceste două instituții au pus bazele practicilor moderne de organizare a capitalurilor comerciale în portul Odesa.

Reformele inițiate de Alexandru I au vizat, în mare parte, și sfera comercială, mai ales cea instituțională. Un aport important în acest sens l-a avut ducele A.E. de Richelieu, șeful administrației speciale a orașului Odesa, care cel mai probabil exprima doar la nivel înalt năzuințele și necesitățile cercurilor burgheziei comerciale. Anume la solicitarea acestuia, prin ucazul din 1 mai 1803 ministrul de finanțe a fost împuternicit să instituie

* Sub noțiunea de *instituție comercială* avem în vedere unitățile cu caracter comercial, fie private, fie de stat, cu destinație propriu-zis comercială, sau strâns legate de comerț.

în acest oraș-port un lombard și să analizeze modalitatea instituirii în porturile Mării Negre a unor bănci comerciale. O altă problemă acută pe care a sesizat-o A.E. Richelieu a reprezentat-o insuficiența monedelor de aramă și comisionul foarte mare cerut de zarafi pentru schimb, lucru ce crea impedimente tranzacțiilor comerciale. De aceea ducele a încercat să obțină acceptul cneazului N.P. Rumeanțev de a institui în Odesa un oficiu de schimb monetar. În raportul prezentat împăratului de către Ministrul de finanțe se insista ca organizarea acestuia să se bazeze pe prevederile Manifestului de instituire a oficiilor de schimb în Imperiul Rus din 22 iunie 1772. La momentul elaborării raportului, dintre cele 23 oficii instituite inițial conform acestui manifest, activau doar trei, celelalte, dovedindu-se păguboase, au fost lichidate. Cu toate acestea, raportul Ministrului de Finanțe a fost ratificat de Alexandru I la 23 februarie 1804. Capitalul statutar al oficiului a fost fixat la 100 de mii ruble în monedă de aramă. Capitalul era asigurat de Banca de Creditare de Stat, care urma să restituie vistieriei lichiditățile transferate oficiului din administrațiile fiscale sau vistieriile județene. Pentru a preveni pe viitor insuficiența de monede de aramă, s-a prevăzut ca oficiul să le procure contra ruble bancnote din vistieria din Odesa. Șeful administrației speciale a orașului Odesa era garantul capitalului și al funcționării stabile a oficiului. El avea dreptul și obligația să înfăptuiască de cel puțin două ori pe an controlul acestei instituții și să prezinte conducerii Băncii rapoarte în această privință. Oficiul se supunea exclusiv autorității șefului administrației speciale a orașului Odesa și nu avea dreptul să elibereze mijloace bănești pentru oricare alte operații decât schimbul monetar [7]. La 8 iulie 1804 oficiul și-a început activitatea, pentru ca la 2 februarie 1806 capitalul său statutar să fie dublat [8], demonstrându-și utilitatea sa practică. Deși marii exportatori nu utilizau moneda de aramă, totuși negustorii de ghilda a treia și târgoveții din tagma micilor burghezi au putut beneficia din plin de serviciile acestui oficiu.

Însă lipsurile la nivel instituțional se făceau resimțite și pe alt plan. În acest context, la 16 aprilie 1804 Alexandru I a aprobat raportul ministrului instrucțiunii publice despre necesitatea instituirii unui gimnaziu comercial în Odesa. Până la sfârșitul anului au fost deschise secțiile inferioară și medie a gimnaziului. Programul de studiu în cursul doi includea săptămânal trei ore de *geografie comercială*, patru ore de *contabilitate*, iar în cursul trei, șase ore de *comerț*, patru ore de *studiul fabricilor și a mărfurilor*, patru ore de *istoria comerțului* precum și trei ore de *drept maritim și comercial* [9]. În afară de aceasta, în conformitate cu ucazul din 2 martie 1806 în Odesa, dar și în Arhanghelsk, Feodosia și Taganrog au fost deschise oficii de scont pentru hârtii de valoare și mărfuri. Acestea ofereau negustorilor de ghildă lichidități în ruble la prezentarea bonurilor de bursă, cu reținerea unui comision de 1,5% pe lună [10]. Cu alte cuvinte, oficiile creditau negustorii care practicau comerțul extern, dar spre deosebire de Băncile negustorești, prin scontarea bonurilor de bursă, la un procent și în sume mai mici [11]. În plus, tot în anul 1806 a fost deschisă în Odesa Camera Imperială de asigurări, cu un capital acționar de minim 250 de acțiuni și maximum din 500 de acțiuni cu valoare fixă de 1000 ruble bancnote. Asigurările depindeau de timpul anului în care se făceau transporturile, și variaua de la 3 la 12 și 13% pentru călătoria dintre Odesa și Constantinopol [12]. Similar cu aceste principii s-a format și activa și Oficiul greco-rus de asigurări. În plus, unii negustori, în mod particular, își asigurau orice vas cu peste 120 000 ruble bancnote fiecare, la aceleași condiții și prime ca și Camera Imperială [13].

O nouă etapă în instituționalizarea afacerilor comerciale în orașul-port Odesa începe odată cu aprobarea la 1 ianuarie 1807 a normelor juridice de constituire a firmelor de comerț în Imperiul Rus. Negustorilor ruși li s-a permis să constituie case de comerț, fie prin asociere totală, fie parțială, diferența fiind dată de gradul de răspundere juridică. Negustorii fondau case de comerț prin asociere totală, răspundeau cu întreg capitalul pe care-l aveau și în plus nu mai puteau intra în altă asociere. Asocierea parțială presupunea răspunderea negustorilor doar în limitele sumei de contribuție, constituind, de fapt, o formă acționară de organizare. Altă diferență o constituia dreptul de decizie, care era limitat în asocierile parțiale de procentul acțiunilor deținute. Asocierea acționară oferea o modalitate de a trece peste limitările sistemului de ghildă, deoarece acționarii nu mai erau obligați să se înscrie în ghilde și să achite accizele de ghildă și dările personale sau de avere [14]. În plus, acționarii puteau proveni din orice categorie socială cu condiția dispunerii de capital [15].

De noile prevederi legislative s-au grăbit să beneficieze în special negustorii de ghilda întâi din Odesa. Casele de comerț ce erau înregistrate purtau, de regulă, numele negustorilor care o formau. Din denumirile caselor de comerț din această perioadă constatăm că asocierile se făceau mai ales în familie și pe lângă numele negustorului conțineau formulările „și frații”, „și fiul”. Asocierea familială oricât nu ar fi de stranie își avea justificarea sa, deoarece sistemul de ghildă chiar dacă prevedea drepturi largi în ceea ce privește participarea membrilor familiei negustorului de ghildă în afaceri, presupunea și anumite restricții. Astfel membrii familiei

erau obligați să locuiască împreună cu persoana deținătoare de capital. De aceea constituirea casei de comerț oferea o soluție pentru astfel de restricții și permitea participarea liberă a membrilor asociați la afaceri fără plăți de ghildă suplimentare. Legea prevedea că tatăl se putea asocia cu fiul său, frații se puteau asocia între ei, iar plățile de ghildă le plătea doar cel mai în vârstă dintre ei [16]. Pe lângă casele de comerț familiale, s-au constituit și unele, precum *Kureaghin și Taburkin în 1810*, care s-au format prin asocierea a doi sau mai mulți negustori. Acestea veneau să întărească puterea de afaceri a negustorilor asociați, pentru depășirea situațiilor de criză, sau pentru a rezista concurenței altor negustori. În caz că exista doar un singur fondator, iar alte persoane și-au încredințat o parte din capital acestuia, casa de comerț purta în titlatură formularea „și compania”. Astfel, spre exemplu, în 1810 s-au constituit în Odesa casa de comerț „Pecenev și Co.”, iar în 1811 – „S.Fenderich și Co”. În 1812 în Odesa se numărau 10 case de comerț cu un capital de 448 812 ruble [17], printre care „Papudoff și Co”. nou-organizată [18]. Ulterio, case de comerț și-au constituit și negustorii Sikar, Inglesis, Kramerov, Lisar, Filibert, Stefeus, Novikov, Sinadino, Conis, Aprilov [19], V.Xenis [20], Mocenigo, Ogher [21]. În 1816 a fost instituită casa de comerț Kislov, iar în 1818 Rodocanachi [22]. În anul 1816 negustorul din Odesa Charles Sicard, un emigrant francez bogat, a instituit o companie de comerț în Marea Neagră, cu oficiul central în Paris și cu filiale în Marsilia, Constantinopol și Odesa [23]. Asocierile acționare s-au practicat mai ales în domeniul asigurărilor. În 1817 în Odesa existau patru societăți de asigurări înființate de negustori greci [24], iar numărul caselor de comerț din Odesa a ajuns la 59, cu capitalul total de 11 634 328 ruble argint [25].

Răspândirea practicilor moderne comerciale necesita și o instruire pe măsură, care nu mai puteau să se bazeze doar pe experiența familială. Necesitățile de acest ordin au determinat deschiderea în august 1817, cu concursul guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei, A.F. Langeron, a unor clase superioare în cadrul Gimnaziului Comercial. Decizia deschiderii acestora, din contul mijloacelor negustorilor greci, a fost luată cu un an înainte de comunitatea greacă din Odesa [26]. Instituirea gimnaziului comercial în Odesa, precum și în alte orașe ale imperiului indică, de fapt, importanța pe care încep să o joace capitalul negustoresc în economia Imperiului Rus. Acest lucru devine clar și prin faptul că în același an absolvenților gimnaziilor comerciale li s-a interzis să intre în funcții de stat sau să se transfere în altă stare socială, și deși în 1822 limitarea a fost anulată, a fost impusă condiția activării timp de 10 ani în comerț după absolvire [27].

Instituționalizarea capitalului reprezenta o verigă importantă în dezvoltarea economiei de piață, tocmai de aceea aceasta devine o prioritate a politicii guvernamentale. Astfel, pentru încurajarea inițiativei private și implicit a asocierilor, prin ucazul din 24 octombrie 1819, s-a dispus instituirea în Odesa a unui oficiu al Băncii Comerciale de Stat în conformitate cu prevederile manifestului din 7 mai 1817. Oficiul era menit să devină unica instituție publică de creditare din Odesa și urma să acopere obligațiunile de emisie internă și externă. Capitalul statutar al acestuia urma să fie de 30 mil. ruble bancnote. Pentru contractarea unui credit, se acceptau în calitate de gaj mărfuri de producție rusă, depozitate doar în magaziile speciale din Odesa. Problema consta în faptul că termenul de restituire a creditului împreună cu amânarea nu trebuiau să depășească șase luni [28], ceea ce înseamnă că de o creditare pe termen lung nici nu putea fi vorba. Din documentele de arhivă reiese că uneori oficiul nu ținea cont de aceste prevederi, iar creditele erau acordate nu numai negustorilor sau pentru afaceri comerciale. Astfel, în anul 1828, oficiul a acordat un credit contesei Roxandra Edling (Sturdza) în valoare de 50 mii ruble bancnote sub gajul a 10 mii desetine de pământ pe 24 de ani, până în 1852. Este adevărat totuși că aceasta a fost posibil la cererea expresă a împăratului adresată Ministrului de Finanțe la 9 martie 1828 [29]. Totuși, astfel de cazuri cu siguranță erau singulare, mai ales după ce la 1 mai 1844 termenul *scontări hârtiilor de cambie* în Oficiul din Odesa al Băncii Comerciale de Stat a fost mărit [30].

Negustorii de ghilda întâi considerau oportun a-și înregistra casele de comerț proprii, nu numai datorită faptului că acestea le permiteau să depășească limitările sistemului de ghildă, dar și pentru a acorda un temei solid afacerilor pe care le realizau. Tot mai mulți negustori din Odesa își constituiau din aceste considerente case de comerț. În 1822 a apărut casa de comerț a lui Sevastupolo [31], iar în 1825 cea a lui S.Gurovici [32], iar în total în oraș erau înregistrate 49 case de comerț cu un capital în valoare totală de 5 567 945 ruble bancnote [33]. Conform unor aprecieri, în anul 1830 casele de comerț ale negustorilor greci din Odesa Serafino, Iannopulo, Marazli și Paleolog erau cele mai mari din imperiu [34]. Cronologia instituirii în Odesa a celor mai importante case de comerț a fost reconstituită de către istoricul S.Bernștein. Conform acestuia, casele de comerț Vucina, Știgliț, și Puli și-au început activitatea în 1829, casele de comerț ale negustorilor Efrusi și Rafalovich în 1830, casa de comerț E.Trabotti în 1832, cele ale negustorilor Arist, Maas și William Wagner în 1838, iar Ialovikov în 1840 [35].

Consulul francez în Odesa, François Sauron, scria în 1832, referindu-se la Odesa, că în oraș „activează 40 de case de comerț străine instituite de negustori greci, italieni, slavi, genovezi, francezi, germani, englezi, elvețieni și spanioli. Aceste întreprinderi sunt toate riguroase și permanente. (...) Cele grecești sunt cele mai numeroase și bogate. Cele mai mari averi sunt de la 800 de mii până la un milion de ruble. Dintre acestea sunt doar trei. Din restul, câteva dispun de averi între 300 de mii și 400 de mii de ruble, cele mai multe (dintre cele mari) – dispun de averi de la 50 de mii la 100 de mii de ruble, dar majoritatea dispun de un capital mai mic” [36]. François Sauron mai nota că încă circa 100 de firme, cu sediul în Constantinopol, Malta, Livorno, Genova, Marsilia, Barcelona și în alte orașe, își aveau în Odesa reprezentanții săi. Dintre companiile ce făceau comerț cu cereale, doar două erau în sensul strict al cuvântului ruse: casa comercială a lui Steiglitz și cea a lui Demidov, cu toate că, după afirmația consulului francez, acestea erau destul de solide [37].

Unele case comerciale din Odesa constituiau, de fapt, reprezentanțe ale unor mari companii comerciale străine. Astfel, profitul realizat în urma tranzacțiilor ajungea aproape în totalitate în conturile burgheziei comerciale din Anglia, Franța și alte țări europene. Grigori Nebolsin, înalt demnitar din cadrul Ministerului de Finanțe rus din prima jumătate a secolului al XIX-lea, afirma că negustorii din Odesa „realizează comerțul în mare parte în credit sau comisionul caselor comerciale din Constantinopol, Triest, orașele italiene și franceze, cu care aceștia sunt aproape toți în relații de rudenie” [38]. Acest lucru considerăm că era chiar benefic. Astfel, istoricul și statisticianul A. Skalkovski sublinia că casele comerciale din Odesa ale lui Ralli, Kortuan, Valter și altele beneficiau de credite importante din partea bancherilor englezi și nu numai. În plus, unele case de comerț din Odesa, precum cele ale Morazli, Ianupolo și Mavro, aveau în proprietate vase comerciale maritime [39]. De altfel, către mijlocul anilor 30 ai sec. al XIX-lea, Odesa a ajuns să dețină legături în domeniul obligațiunilor comerciale cu așa mari centre comerciale ca Constantinopol, Viena, Broda, Triest, Londra, Paris, Genova, Petersburg, Moscova și Berdicev [40].

De altfel, în cazul mai multor case de comerț din Odesa, asocierea capitalului a avut loc în cadrul unei familii sau clan legat prin relații de rudenie, dar împrăștiat în diferite orașe-porturi ale Europei. Un exemplu, în acest caz, îl servește Ralli & Co. care realiza în 1826 tranzacții externe în valoare de 290 524 de ruble [41]. După moartea întemeietorului său, această casă de comerț din Odesa a fost preluată în 1829-1830 de către Zannis Ralli. Acesta încă în 1818 fonda la Londra, alături cu încă patru frați, casa de comerț „Ralli & Petrochinno”, redenumită ulterior mai simplu „Ralli & Bros” [42]. Istoricul Gelina Harlaftis afirmă că instituționalizarea afacerilor pe principii de rudenie a determinat viabilitatea rețelei de comerț dintre Europa de Est și cea de Vest. Potrivit acesteia, Zannis Ralli deseori încărca un cargo de cereale pe unul din vasele sale și trimitea bonul de plată fratelui său Pandia din Londra. Ultimul, la rândul său, fără ca marfa să fi sosit măcar, comercializa cerealele unei terțe părți. Astfel cargoul trecea din mâini în mâini de trei-patru ori, fiind încă pe mare, iar la destinație expeditorul nu mai era Zannis Ralli, ci de pildă o firmă franceză din Dunkirk [43]. Ca urmare a acestor scheme, în anul 1847 casa de comerț a lui Zannis Ralli se plasa după capitalul deținut pe locul cinci între casele de comerț din Odesa [44], și putea beneficia de credit nu numai în Odesa, ci și în principalele orașe-portuare din Europa de Sud și de Vest, prin filiera caselor de comerț ale fraților săi. Spre exemplu, în perioada 1848-1850 casa de comerț Ralli Bros. din Londra putea beneficia de un credit de la Bank of England în valoare de până la 30 000 lire sterline [45].

Totuși, nu toate casele de comerț erau atât de solide. Spre exemplu, în anul 1851, în Odesa existau 71 case de comerț, însă doar 37 își aveau reședința în imobile în proprietatea lor, iar celelalte își aveau sediile în spații arendate [46]. În anul 1853, numărul acestora a constituit respectiv 26 din 52 [47]. Se poate observa, de asemenea, că numărul acestora putea varia destul de mult de la an la an.

Asocierile acționare erau, de regulă, formate cu concursul sau de guvern, și aveau un statut bine stabilit, aprobat de împărat. Numărul acestora însă nu era prea mare. Destul de productiv, în acest sens, s-a dovedit anul 1826. Prin ucazul din 13 februarie negustorilor străini Lensen și Deleg li-a fost acordat dreptul să înființeze în Odesa pe un termen de 15 ani o companie de comerț cu capitalul de 2 mil. ruble bancnote, ce avea menirea să contribuie la răspândirea negoțului rus în țările din afara Europei și în special în coloniile olandeze [48]. În plus, în acel an în Odesa a fost înființată compania „Marea Neagră” cu capitalul de 1 mil. ruble, care avea ca scop administrarea morilor de abur și exportul făinii de grâu, în special în Gibraltar [49]. În afară de acestea, doar în 1830 a mai fost deschisă în Odesa „Compania vinicolă din Crimeea”, cu un capital de 200 mii ruble bancnote. Statutul acesteia a fost aprobat în anul 1827, iar menirea ei era de a favoriza răspândirea vinurilor din Crimeea în Rusia și peste hotarele ei [50].

Asocierea acționară a capitalului comercial s-a realizat foarte intens în schimb în domeniul asigurărilor comerciale. Astfel, prin ucuzul din 13 aprilie 1826, a fost înființat în Odesa *Oficiul din Odesa de asigurare a vaselor și mărfurilor* pe un termen de cinci ani cu capitalul statutar de 250 000 ruble, în acțiuni a câte 250 ruble [51]. Acesta a fost format de negustorii din ghilda întâi din Odesa – Jean Riznick, Barthelemy Pontzio și Constantin Papoudoff [52]. În anul 1829 a fost înființată, tot în bază acționară, compania de asigurări comerciale „*Odessiana*” (cu capitalul de 170 mii ruble), în 1830 – *A II-a companie grecească de asigurare a vaselor și mărfurilor* (cu un capital de 300 de mii de ruble) și *Compania de asigurare împotriva pericolelor maritime*, în 1832 – compania de asigurări a vaselor și mărfurilor a „*Amicilor comercianți*” cu termenul de 5 ani de acțiune (capital statutar de 600 mii ruble bancnote), în 1835 – *Compania de asigurări din Novorosia* (pe un termen de 10 ani cu capitalul statutar de 1 mil. ruble bancnote) [53]. În 1836 în Odesa se numărau cinci companii de asigurări comerciale și maritime [54], iar numărul acestora s-a menținut aproape constant pe parcursul întregii perioade abordate.

Controlul strict al acestei sfere a asocierii de capital din partea guvernului s-a manifestat prin fixarea unui termen scurt de activitate a societăților pe acțiuni. E adevărat că era prevăzută posibilitatea extinderii perioadei de activitate a acestora. Astfel, spre exemplu, în baza acestor clauze, la 28 aprilie 1836 a fost prelungit termenul de activitate a *Societății grecești de asigurare* [55]. În anul 1846, tot în baza acestei prevederi statutare, a fost prelungit pe 7 ani termenul de activitate a *Companiei de asigurări maritime din Novorosia*. Totuși, aceasta a presupus elaborarea și aprobarea unui nou statut. Conform prevederilor acestuia, capitalul companiei era fixat la 300 mii de ruble argint, reprezentând 300 de acțiuni a câte 1000 de ruble. Valoarea unui contract de asigurare nu trebuia să depășească 8% din capitalul companiei, adică 24 000 ruble argint. Pe lângă sediul din Odesa, companiei i se permitea să-și instituie oficii în Constantinopol și în alte orașe. Este interesant că în statut se prevedea ca 6 la sută din veniturile companiei să fie virate în folosul Școlii Comerciale grecești din Odesa [56]. Ne întrebăm dacă nu cumva acesta era costul prelungirii perioadei de activitate.

Considerăm că limitările impuse urmau, pe de o parte, să prevină abuzurile din partea asociațiilor, iar pe de alta, să mențină un număr fix de societăți de asigurări pentru evitarea concurenței exagerate, care putea provoca eventual falimente nedorite. Doar atunci când din anumite cauze una dintre cele cinci companii nu mai putea să-și continue activitatea, guvernul accepta apariția unui nou actor. Astfel, la 6 mai 1844, a fost aprobat statutul companiei de asigurări maritime „*Nadejda*” [57], la 21 ianuarie 1849 a celei denumite „*Novofiloboriceskaya*” [58], iar la 18 februarie 1849 a celei denumite „*Minerva*”. Conform prevederilor statutului acesteia din urmă, spre exemplu, menirea companiei era asigurarea, împotriva tuturor pericolelor maritime, atât a mărfurilor, cât și a vaselor maritime. Capitalul ei statutar inițial trebuia să fie de 200 mii de ruble argint (400 acțiuni a câte 500 ruble argint), cu posibilitatea măririi lui cu încă 50 mii de ruble, prin emiterea încă a 100 acțiuni. Conform art.33 al statutului, compania era instituită pentru o perioadă de 10 ani [59]. Cu toate acestea, cel mai probabil ea a falimentat, căci în anii 1850-1853 în Odesa activau în domeniul asigurărilor navale și comerciale doar patru companii: „*Nadejda*”, *Compania de asigurări maritime și fluviale*, *Compania Amicilor târgoveși* și *Compania de asigurări din Novorosia* [60], iar numărul lor era considerat îndestulător de către contemporani [61].

Instituțiile de asigurări au reprezentat un element-cheie în creșterea importanței comerciale a orașului-port Odesa. Putem constata că în privința companiilor de asigurări, inițiativa privată a predominat datorită faptului că asigurările reprezentau o afacere profitabilă. Preocuparea guvernului a fost de a menține constant numărul instituțiilor de acest gen pentru a nu submina activitatea lucrativă din acest domeniu. Un instrument eficient în acest sens l-a reprezentat acordarea pe o perioadă bine determinată de timp a dreptului de activitate. Atunci când împrejurările o cereau, era mărit doar capitalul statutar al companiilor, nu și numărul lor.

Încă un domeniu în care se resimțea necesitatea instituțiilor era cel al navigației comerciale. Primele încercări nu aparținut guvernului și aveau menirea de a elimina insuficiențele și lacunele flotei comerciale ruse și promovarea navigației cu abur în Marea Neagră și Marea Azov. În iulie 1828, cu largul suport al autorităților, vaporul „*Odesa*” a întreprins o cursă între Odesa, porturile Crimeii (Eupatoria) și Redut Kale, iar la 7 mai 1831 vaporul „*Neva*” a realizat prima cursă între Odesa și Constantinopol [62]. Pentru a da un caracter constant acestor legături navale, în anul 1833 a fost fondată pe un termen de 10 ani *Societatea navală din Marea Neagră*. Capitalul statutar al Societății a fost fixat la 500 mii de ruble bancnote, care însă s-au dovedit a fi insuficient. De aceea, în 1835, guvernul a transferat în proprietatea Societății trei vapoare pe care până atunci aceasta le utiliza în schimbul ½ din veniturile obținute. Ca rezultat, cota guvernului din exploatarea cursei a revenit ce-

lorlalți acționari; veniturile au început să crească: dacă în anul 1835 acestea au constituit 76 622 ruble, atunci în anul 1836 – 103 480, iar în anul 1837 – 149 141 de ruble, dar nu suficient pentru a acoperi cheltuielile. La 7 iunie 1835 au fost adoptate unele completări la statutul Societății [63], care nu au putut redresa situația ei financiară. În anul 1835 aceasta a înregistrat pierderi în valoare de 92 770 ruble, în anul 1836 – 72 000 ruble, iar în anul 1837 – 137 449 ruble. Chiar dacă guvernul numai participa la împărțirea veniturilor, acesta a decis să-i acorde în anul 1837 subsidii în sumă de 100 de mii ruble bancnote și dreptul de a primi în Kerci cărbune de stat la un preț scăzut – 15 copeici de pud. Cu toate că în anul 1840 veniturile Societății au constituit 149 991 de ruble, situația ei financiară dificilă nu s-a ameliorat și în 1841 guvernul a decis acordarea încă a unei alocații bienale în sumă totală de 70 mii ruble argint [64].

Inițiativa privată în domeniul instituțiilor de transport nu a fost însă încurajată din anumite motive, atunci când în 1840 casa comercială „Gave & Co”. și-a arătat intenția de a stabili navigația vapoarelor între Odesa și Marsilia [65]. Cu toate că, în 1842 dreptul realizării legăturii navale între Odesa și Marsilia a fost acordat în cele din urmă casei de comerț „De Bulle din Ruan”, implementarea deciziei a fost amânată până în anul 1845, iar apoi dată uitării [66]. În schimb, la 4 mai 1843 guvernul a instituit *Oficiul Comunicațiilor Regulate ale vapoarelor între Odesa și Constantinopol* [67]. Se observă astfel clar prioritățile geostrategice ale imperialismului rus. În anul 1845 s-a purces la unificarea comunicațiilor navale între Odesa, Constantinopol și alte porturi ruse în Biroul de expediții navale din Odesa [68]. Un an mai târziu, la 25 iunie 1846, a fost deschisă navigația permanentă a vapoarelor între Odesa și porturile dunărene – Ismail, Reni și Galați [69]. Legătura navală cu porturile dunărene era asigurată de două vapoare – „Berdiansk” și „Taganrog” [70]. La 1 aprilie 1847 a fost instituită și legătura navală cu portul Redut-Kale (prin Ialta), iar la 28 iulie – cu portul Herson [71].

Instituționalizarea capitalurilor în domeniul comerțului a dictat reorganizarea în anul 1837 a bursei din Odesa [72], care a devenit astfel principalul mediator din oraș în realizarea tranzacțiilor angro de cumpărare-vânzare. La 14 decembrie 1848, pe lângă Bursa din Odesa a fost deschis un Comitet Bursier [73]. Legea din 20 iulie 1848, prin care s-a dispus acest lucru, prevedea ca Comitetul Bursier să fie alcătuit din trei membri aleși din rândul oficiului din Odesa al Consiliului Comercial de către negustorii bursieri de gilda întâi. Se admitea totuși ca doi membri să nu facă parte din Consiliul Comercial, dar președintele Comitetului Bursier trebuia obligatoriu să fie membru al acestuia. Cei doi puteau fi aleși „în caz de necesitate” din rândul negustorilor de gilda întâi din Odesa sau din rândul consulilor străini ce realizau afaceri comerciale în Odesa. Comitetul avea menirea să intermedieze afacerile comerciale discutabile, să supravegheze legalitatea și corectitudinea încheierii tranzacțiilor în cadrul Bursei din Odesa, precum și buna desfășurare a ședințelor bursiere etc. Legea mai prevedea numirea în portul Odesa a 60 de curtieri și a 6 agenți bursieri de vase. Negustorul ce apela la un alt curtier decât aceștia era pedepsit prin confiscarea a $\frac{1}{5}$ din capitalul declarat [74].

Ca urmare a analizei literaturii de specialitate, a documentelor publicate și inedite, putem constata că la etapa inițială instituționalizarea afacerilor comerciale în orașul-port Odesa s-a desfășurat într-un cadru legal special, ca apoi, după adoptarea legii din 1 ianuarie 1807, să se includă treptat pe făgașul general al legislației ruse. Cu toate acestea, chiar și în această a doua etapă au continuat să fie emise decizii cu caracter de excepție privind instituirea în Odesa a unor instituții comerciale, lucru ce demonstrează locul pe care îl avea acest oraș-port în politica guvernului rus.

Necesită a fi subliniat și faptul că guvernul rus a contribuit din plin la crearea climatului favorabil instituționalizării afacerilor comerciale în orașul-port Odesa, spre deosebire de multe alte orașe-porturi, cum ar fi cele din Basarabia. Aceasta s-a materializat în special prin instituirea bursei de mărfuri, a oficiilor bancare de creditare, și a celor de scont. Anume aceste instituții au stat la baza afirmării pe principii moderne a practicilor comerciale în Odesa, lucru ce a determinat, în mare măsură, ascensiunea sa ca mare oraș-port la nivel european.

Referințe:

1. Шепелёв Л.Е. Акционерные компании в России. - Ленинград, 1973. Idem. Акционерные компании в России: XIX-начало XX века. - СПб., 2006.
2. Мейер Д. Юридическое исследование относительно торгового быта Одессы // Юридический сборник. - Казань, 1855, с.449-49; Дружкова Ирина. Еврейские банкиры в Одессе XIX века // Мигдаль Times. - №48-49.

3. Миронов Б.Н. Внутренний рынок России во второй половине XVIII-первой половине XIX в. - Ленинград, 1981, с.89.
4. Скальковский А.А. Первое тридцатилетие истории города Одессы, 1793-1823. - Одесса, 2007, с.45.
5. Шепелёв Л.Е. 1973. *Op.cit.*, p.23.
6. Прошлое и настоящее Одессы. . - Одесса, 1894, с.17.
7. ПСЗРИ, собр. 1, т. XXVIII, 1804-1805. - СПб., 1830, №21175, с.151.
8. Смольянинов К. История Одессы // Записки Одесского общества истории и древностей (ЗООИД). Т. III. - Одесса, 1853. с.383.
9. ПСЗРИ, собр.1, т. XXVIII, 1804-1805. - СПб., 1830, №21266, с.281-282.
10. ПСЗРИ, собр.1, т. XXIX, 1806-1807. - СПб., 1830, №22334, с.801.
11. Рожкова М.К. Экономическая политика правительства // Очерки экономической истории России первой половины XIX века: Сборник статей под ред. М.К. Рожковой. - Москва, 1959, с.365.
12. Sicard. *Lettres sur Odessa*. - St.-Petersbourg, 1812, p.115.
13. *Ibidem*, p.116.
14. Шепелёв Л.Е. 1973. *Op.cit.*, p.18.
15. *Ibidem*, p.19.
16. ПСЗРИ, собр. 1, т. XXIX, 1806-1807. - СПб., 1830, №22418, с.972.
17. Дружинина Е.И. Южная Россия в 1800-1825 гг. - Москва, 1970, с.356.
18. Бернштейн С. Одесса – исторический и торгово-экономический очерк в связи с Новороссийским краем. - Одесса, 1881, с.79-80.
19. Прошлое и настоящее Одессы. *Op.cit.*, p.20.
20. Авгитидис К.Г. Прогрессивная греческая эмиграция в Одессе. - Киев, 1987, с.10.
21. Исторический очерк основания и развития г. Одессы // Труды Одесского статистического комитета. Вып. III. - Одесса, 1870, с.57.
22. Бернштейн С. *Op.cit.*, p.79-80.
23. Steven J. Zipperstein. *The Jews of Odessa. A cultural History, 1794-1881*. - Stanford, 1986, p.26.
24. Авгитидис К.Г. *Op.cit.*, p.30.
25. Дружинина Е.И. *Op.cit.*, p.356.
26. Авгитидис К.Г. *Op.cit.*, p.30.
27. Семенов А. Изучение исторических сведений о Российской внешней торговле и промышленности с половины XVII-го столетия по 1858 год. Часть вторая. - СПб., 1859, с.183.
28. ПСЗРИ, собр. 1, т. XXXVI, 1819. - СПб., 1830, №27950, с.359.
29. ANRM, F.6, inv.2, D.193, f.28-28verso, 32.
30. ПСЗРИ, собр.2, отделение I, т. XIX, 1844. - СПб., 1845, №17869, с.289.
31. Бернштейн С. *Op.cit.*, p.79-80.
32. *Ibidem*.
33. Дружинина Е.И. *Op.cit.*, p.356.
34. Herlihy Patricia. *Greek Merchants in Odessa in the Nineteenth Century // Harvard Ukrainian Studies. Vol. III-IV, 1979-1980, part I*. - Cambridge, 1980, p.401.
35. Бернштейн С. *Op. cit.*, p.79-80.
36. Patricia Herlihy. *Op.cit.*, p.401.
37. *Ibidem*.
38. Небольсин Гр. Статистические записки о внешней торговле России. Часть I. - СПб., 1835, с.84.
39. Скальковский А. Историческо-статистический опыт о торговых и промышленных силах Одессы. - Одесса, 1839, с.53-54, 73.
40. Неболсин Гр. *Op.cit.*, p.84.
41. Patricia Herlihy. *Op.cit.*, p.409.
42. *Ibidem*.
43. Gelina Harlaftis. *A History of Greek-Owned Shipping*. - London: Routledge (UK), 1995, p.59.
44. Patricia Herlihy. *Op.cit.*, p.407.
45. Stanley Chapman. *Merchant Enterprise in Britain*. - Cambridge, 2004, p.158.
46. Новороссийский Календарь на 1852 год. - Одесса, 1851, с.331.

47. Новороссийский Календарь на 1854 год. - Одесса, 1853, с. 360.
48. Андросов В. Хозяйственная статистика России. - Москва, 1827, с.274.
49. Ibidem, p.150.
50. Шепелёв Л.Е. 1973. Op. cit., p.23.
51. Bulletin des Sciences Géographiques, économie publique; Voyages. Tome Quatorzième. - Paris, 1828, p.138
52. Андросов В. Op.cit., p.273.
53. Истомина Э.Г. Водный транспорт России в дореформенный период. - Москва, 1991, с.247-248; Шепелёв Л.Е. 1973. Op.cit., p.23, 29; Павловский Иван. География Российской Империи. Часть I. - Дерпт, 1843, с.150.
54. Скальковский А. Первое тридцатилетие истории города Одессы (1793-1823). - Одесса, 2007, с.184, 187.
55. ПСЗРИ, собр.2, отделение I, т.XI, 1836. - СПб., 1837, №9114, с.454.
56. Журнал мануфактур и торговли. Июль и август, №7, 8. - СПб., 1846, с.32-43.
57. ПСЗРИ, собр.2, отделение I, т.XIX, 1844. - СПб., 1845, №17895, с.320-323.
58. ПСЗРИ, собр.2, отделение I, т.XXIV, 1849. - СПб., 1850, №22950, с.48-51.
59. ПСЗРИ, собр.2, отделение I, т.XXIV, 1849. - СПб., 1850, №23023, с.103.
60. Новороссийский Календарь на 1854 год, с.175.
61. Мейер Дмитрий. Op.cit., p.465.
62. Дружинина Е.И. Op.cit., p.355; Смольянинов К. Op.cit., p.404, 409.
63. ПСЗРИ, собр.2, отделение I, т.X, 1835. - СПб., 1836, №8228, с.714.
64. Скальковский К. Русский торговый флот и срочное пароходство на Черном и Азовском морях. - СПб., 1887, с.27.
65. Ibidem, p.28.
66. Ibidem.
67. Смольянинов К. Op.cit., p.419.
68. Истомина Э.Г. Op.cit., p.121.
69. Vușe Constantin. Orașul-port Galați între 1837 și 1847 // Analele Universității București. Istorie. Anul XX. Nr.1, 1971, p.89; Смольянинов К. Op.cit., p.420; Бабст И. Исторический очерк торгового движения по Дунаю и его притокам // Сборник ученых статей Императорского Казанского Университета. Том II. - Казань, 1857, с.69.
70. Истомина Э.Г. Op.cit., p.121.
71. Смольянинов К. Op.cit., p.421.
72. Степаненко Геннадий. Одесса, XIX век. - Киев, 2004, с.96.
73. Смольянинов К. Op.cit., p.424.
74. ПСЗРИ, собр.2, отделение I, т.XXIII, 1848. - СПб., 1849, №22459, с.430.

Prezentat la 11.06.2009